

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه (کلیات).....	۱
۱- بیان مسئله.....	۲
۲- علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن.....	۲
۳- سابقه پژوهش.....	۳
۴- سؤال اصلی پژوهش.....	۳
۵- فرضیه های پژوهش.....	۳
۶- سئوالات فرعی پژوهش.....	۳
۷- اهداف پژوهش.....	۴
۸- روش پژوهش.....	۴
۹- روش گردآوری اطلاعات و داده ها.....	۴
۱۰- سازماندهی پژوهش.....	۴
۱۱- بررسی منابع و ماخذ.....	۵
۱۱-۱ آثار تاریخی.....	۵
1-1-11 تاریخ الرسل والملوک.....	۵

- ۱۱-۱-۲ الاوراق..... ۶
- ۱۱-۱-۳ مروج الذهب..... 7
- ۱۱-۱-۴ الاغانى..... ۸
- ۱۱-۱-۵ تجارب الامم..... ۹
- ۱۱-۱-۶ تاريخ بغداد..... ۱۰
- ۱۱-۱-۷ الكامل فى التاريخ..... ۱۰
- ۱۱-۱-۸ الفخرى فى الآداب السلطانيه والدول الاسلاميه..... ۱۱
- ۱۱-۲-۲ آثار پژوهشى..... ۱۲
- ۱۱-۲-۱ کتب..... ۱۲
- ۱۱-۲-۱-۱ تمدن اسلامى در قرن چهارم هجرى..... ۱۲
- ۱۱-۲-۱-۲ تاريخ تمدن اسلام..... ۱۲
- ۱۱-۲-۲-۲ مقالات..... ۱۴
- ۱۱-۲-۲-۱ نگاهى دوباره به ويژگى هاى زن در جاهليت..... ۱۴
- ۱۱-۲-۲-۲ زنان و نخبگان مذهبي شهرى پيش از دوره مغول..... ۱۴
- ۱۱-۲-۲-۳ آل بويه، عباسيان و تشيع..... ۱۴
- ۱۱-۲-۲-۴ مجالس و انجماى علمى و فرهنگى دوران آل بويه..... ۱۵
- ۱۷..... فصل اول: پيشينه فرهنگ و تمدن اسلامى تا دوره عباسيان با رويکرد به نقش زنان
- ۱-۱ فرهنگ و تمدن جاهليت..... ۱۸

20.....	۲-۱ زن در عصر جاهلی
2۲.....	۱-۲-۱ حضور سیاسی زنان
23.....	۲-۲-۱ حضور نظامی زنان
25.....	۳-۱ فعالیت های فرهنگی و سیاسی زنان در عصر نبوی
26.....	۱-۳-۱ شرکت زنان در جنگها
27.....	۴-۱ فاصله طبقاتی در دوران اموی
28.....	۵-۱ رفتار امویان با کنیززادگان و فرزندان آزاد
۳۰.....	فصل دوم: طبقات اجتماعی زنان و زنان نقش آفرین در آنها
۳۲.....	۱-۲ طبقات اجتماعی
۳۲.....	۲-۲ نقش افراد در جامعه
3۳.....	۳-۲ مادران ائمه
3۳.....	۱-۳-۲ مادر امام حسن عسگری
35.....	۲-۳-۲ مادر امام زمان
۳۷.....	۴-۲ خلفای کنیززاده
39.....	۵-۲ وضعیت کنیزان در دربار عباسی
۴۴.....	۶-۲ خوانندگان مشهور قرن چهارم
46.....	۷-۲ زنان محدث
۴۸.....	۸-۲ زنان عارف و صوفی

52.....	۹-۲ انواع پوشش در جامعه عباسی.....
58.....	۱۰-۲ نقش زنان در محافل علمی دوران آل بویه.....
61.....	جدول ۱-۲ زنان دربار عباسی.....
63.....	جدول ۲-۲ مادران ائمه(ع).....
۶۴.....	فصل سوم: فعالیت های فرهنگی و اجتماعی زنان.....
۶۶.....	۱-۳ فعالیت های علمی در میان مسلمین.....
۶۶.....	۲-۳ آموزش و پرورش زنان.....
۶۷.....	۱-۲-۳ آموزش زنان در صدر اسلام.....
۶۸.....	۲-۲-۳ آموزش و پرورش زنان در عصر اموی.....
۶۹.....	۳-۳ وضعیت فرهنگی دوران عباسی و آل بویه و نقش زنان در آن.....
۶۹.....	۳-۳-۱ تاسیس بیت الحکمه.....
۷۱.....	۴-۳ اوضاع فرهنگی در قرن چهارم.....
۷۱.....	۵-۳ مراکز فرهنگی.....
۷۱.....	۱-۵-۳ بیت الحکمه.....
۷۲.....	۲-۵-۳ دارالعلم.....
۷۳.....	۳-۵-۳ کتابخانه.....
۷۴.....	۴-۵-۳ مدارس.....
۷۵.....	۵-۵-۳ مجالس علمی.....

- ۳-۵-۶ بیمارستان..... ۷۶
- ۳-۵-۷ انجمن..... ۷۷
- ۳-۶ مذاهب اسلامی قرون سوم و چهارم هجری..... ۷۸
- ۳-۷ اقدامات مذهبی عضدالدوله..... ۷۹
- ۳-۸ اقلیت های دینی در دوران آل بویه..... ۷۹
- ۳-۹ نقش سیده ملکه خاتون در دوران آل بویه..... ۸۱
- ۳-۱۰ ازدواج در دوران عباسی..... ۸۱
- ۳-۱۰-۱ ازدواج قطرالنندی..... ۸۳
- ۳-۱۱ ازدواج در دوران آل بویه..... ۸۴
- ۳-۱۱-۱ ازدواج دختر عضدالدوله با خلیفه طایع بالله..... ۸۶
- ۳-۱۲ تاثیر ازدواج در انتقال فرهنگ و هنر ایرانی به بغداد..... ۸۷
- ۳-۱۳ جشن اسفندار مزد..... ۸۸
- ۳-۱۴ کسب انواع مهارت در افزایش بهاء کنیزان..... ۸۸
- ۳-۱۵ مشاغل زنان در عهد عباسی..... ۸۹
- ۳-۱۶ اوضاع اقتصادی در زمان عباسیان و آل بویه..... ۹۰
- ۳-۱۷ تجارت در بغداد..... ۹۲
- فصل چهارم: فعالیت های سیاسی زنان..... ۹۶
- ۴-۱ وضع سیاسی زنان در دستگاه خلافت عباسی..... ۹۷

۹۸.....	۲-۴ دخالت زنان در دوران مقتدر.....
۱۰۱.....	۳-۴ نقش قهرمانه ها در دوران عباسی.....
۱۰۱.....	۴-۴ دخالت بستگان زنان خلفا.....
۱۰۳.....	۵-۴ بررسی موقعیت زنان در قرون سوم و چهارم.....
۱۰۷.....	۶-۴ نقش منفی جعفر برادر امام عسگری در بدو تولد مهدی موعود(عج).....
۱۰۸.....	۷-۴ روشنگری زنان ائمه در اثبات وجود آخرین حجت خدا.....
۱۱۰.....	۸-۴ روابط خمارویه با خلیفه المعتضد.....
۱۱۱.....	۹-۴ آل بویه و دیلمیان.....
۱۱۲.....	۱۰-۴ تسلط آل بویه بر بغداد و نقش زن در دارالخلافة.....
۱۱۲.....	۱۱-۴ دخالت سیده ملکه خاتون در سیاست.....
۱۱۵.....	۱۲-۴ مراودات سیده ملکه خاتون با بدرین حسنویه (والی کردستان).....
۱۱۶.....	۱۳-۴ رابطه سیده ملکه خاتون با محمود غزنوی.....
۱۱۷.....	۱۴-۴ خراسویه بنیان گذار فرمانروایی کنگریان.....
۱۱۹.....	جمع بندی.....
121.....	فهرست منابع و ماخذ.....
121.....	الف) منابع.....
۱۲۸.....	ب) ماخذ.....
۱۳۴.....	ج) مقالات.....

۱۳۵.....اینترنٲ (د)

135.....پایان نامه (ه)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه باقر العلوم علیه السلام

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: تاریخ اسلام

عنوان:

وضعیت زنان در قرون سوم و چهارم هجری در خلافت عباسیان

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر سید علیرضا واسعی

استاد مشاور:

سرکارخانم دکتر زهرا روح الهی امیری

نگارش:

کبری شوندی مطلق

۱۳۹۱

تقدیم به

حضرت فاطمه معصومه (سلام الله علیها).

تشکر و قدردانی

اکنون که در سایه الطاف لایزال الهی این رساله را به پایان می‌رسانم، بر خود لازم می‌دانم که از تمامی اساتید بزرگواری که در تمامی مراحل تحصیل و نگارش رساله، رهنمودهایشان راه‌گشای این جانب بوده تشکر و قدردانی نمایم. بویژه از اساتید گرانمایه، جناب آقای دکتر واسعی که راهنمایی این رساله را عهده‌دار بوده و با صبر و شکیبایی و دقت نظر خاص در جهت دهی و انجام رساله نقش بسزایی ایفا نمودند و همچنین از استاد گرامی سرکار خانم دکتر امیری که با سعه صدر و دقت فراوان در امر مشاوره، راهنمایی‌های سودمندی ارائه نمودند، متشکرم.

از جناب آقای دکتر مریجی به پاس قبول نظارت و ارزیابی این پژوهش تشکر می‌نمایم. همچنین از مسئولین دلسوز کتابخانه دانشگاه باقرالعلوم(ع)، کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام و ایران، کتابخانه آستان قدس رضوی، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، کتابخانه دفتر تبلیغات اسلامی و سایر مراکز که هر یک با ارائه کتب و مجلات در باروری و غنای هر چه بیشتر این رساله مدد رساندند، کمال تشکر را داشته و توفیق روزافزون تمامی این عزیزان را از درگاه ایزد متعال خواستارم.

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی وضعیت زنان در قرون سوم و چهارم هجری می پردازد.

در این پژوهش سعی شده است به این سؤال که: وضعیت زنان در قرون سوم و چهارم هجری در خلافت عباسیان چگونه بود؟ پاسخ داده شود. فرضیه در نظر گرفته شده چنین است: زنان در این دوره علیرغم محدودیت های اجتماعی و طبقاتی خود، در زمینه های مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی فعالیت داشته اند. روشن شد که زنان از آغاز عصر جاهلیت به عنوان قشری فعال در تمامی سطوح جامعه نقش داشته اند. علی رغم اندک بودن دستاوردهای تمدنی زنان در آن دوران، نمی توان نقش آفرینی این گروه را بطور کل منکر شد و این خط بطلانی است بر دیدگاهی که عصر جاهلیت را دورانی تاریک و تهی از هر گونه دستاوردی می داند. انواع طبقات اجتماعی زنان و نقش آفرینی و نوع پوشش آنها مورد بررسی قرار گرفته است. در این بین شاهد حضور زنانی هستیم که با تغییر طبقه اجتماعی و رفتن به طبقات بالاتر نوع نقشی که ایفا می کردند متفاوت بود. مانند کنیزانی که برای دستیابی به زندگی و جایگاه بهتر در جامعه سعی می نمودند وارد دربار خلفا شده و از مسیر قدرت به اهداف خود دست یابند. زنان در این دوره در زمینه دانش و فرهنگ، با فعالیتهای علمی خود از طریق تربیت شاگردانی چند و تاسیس مراکز علمی و حمایت از دانشمندان ایفای نقش نمودند. علی رغم اوضاع اقتصادی نابسامان حاکم بر جامعه و تاثیر منفی آن بر زندگی مردم، زنان از فعالیتهای علمی و مذهبی خود دست برنداشتند. در حوزه سیاست و قدرت شاهد گروهی از زنان هستیم که با اقدامات شایسته و گروهی دیگر با دخالت های نابجا و عزل و نصب های بی مورد، باعث تعالی و یا انحطاط دولتها شدند. از جمله زنانی که منجر به خرابی امور مملکت شد می توان به سیده، مادر مقتدر اشاره نمود و از سوی دیگر شاهد حضور مقتدرانه سیده ملکه خاتون بر کرسی قدرت به مدت ۲۲ سال هستیم.

با استفاده از روش توصیفی- تاریخی و با مراجعه به منابع مختلف از جمله: کتاب، مقاله، پایان نامه و اینترنت به این نتیجه رسیدیم که زنان این دوره در هر طبقه اجتماعی که قرار داشتند سعی نمودند در عرصه های مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و بنا به توان خود نقش مثبت یا منفی ایفا نمایند. البته باید اذعان نمود که میزان کمی و کیفی نقش آفرینی زنان در سطوح مختلف، با توجه به جایگاه اجتماعی که دارا بودند متفاوت بود.

کلمات کلیدی:

زنان - عباسیان - سیاسی - اجتماعی - فرهنگی

مقدمه:

کلیات

۱- بیان مسئله:

زنان در همه ادوار تاریخ، همانند نیم دیگر پیکره جامعه در تحولات و توسعه و حتی در انحطاط و افول آن نقش داشته اند و در این دوره که جهان اسلام فراز تمدنی را تجربه می کند و به سرعت به سوی پیشرفت و توسعه گام برمی دارد نقش زنان، بیشتر قابل تأمل می باشد.

دو قرن سوم و چهارم هجری (دوره دوم خلافت عباسی)، به جهت بالندگی هایی که در ابعاد مختلف تمدنی دارد، از اهمیت بسزایی در تاریخ اسلام برخوردار است. از این رو بجا می نماید که هر چه بیشتر در خصوص نقش آفرینان این دوره گفتگو شود و سهم هر قشری در تحولات اجتماعی شناسایی گردد و زنان نیز به عنوان تابعی از این متغیر، موضوع درخوری برای تأمل اند. بویژه از آن حیث که با همه نقشی که در این دوره و دیگر ادوار داشته اند، اکثراً از سهم برابری در بهره مندی از مواهب اجتماعی نداشته اند.

۲- علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن:

زنان به عنوان نیمی از پیکره جامعه انسانی به حکم نوع زیست و نقشی که داشته اند کمتر مورد توجه تاریخ قرار گرفته اند، درحالیکه اندک توجهی به میزان دستاوردهای بشری و پیشرفت هایی که حاصل کرده اند، آشکارا بدست می آید که زنان تا چه حدی تأثیر گذار بوده اند و فهم این نکته یا فرض عدم وجود زنان بهتر بدست می آید. با این بیان که به راستی اگر زنان در تاریخ حضور نداشتند چه چیزی عاید بشریت می گردید؟

پس در اهمیت این رویکرد می توان به این نکته اساسی توجه داد که نقش حقیقی و برجسته نیمی از پیکره جامعه کاویده می شود. و با توجه به اینکه قرون سوم و چهارم هجری از دیدگاه

مورخین، عصر زرین فرهنگ و تمدن اسلامی شمرده شده، می توان با بررسی ابعاد سیاسی، فرهنگی، اجتماعی زنان به روشنگری تاریخ این دوره پرداخت.

فایده علمی این بحث را می توان در رازگشایی نقش زنان و جهل زدایی در این خصوص دانست و کاربرد پژوهش نیز در برنامه ریزی فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، علمی و... در جامعه خودنمایی می کند.

۳- سابقه پژوهش:

با جستجویی که انجام شده، اثر ویژه ای در این باره بدست نیامد، هرچند به طور عام مقالات و کتابهایی در خصوص زنان و نقش آنان پدید آمده است که این نوشتار از آنها بهره برده است.

۴- سؤال اصلی پژوهش:

وضعیت زنان در قرون سوم و چهارم هجری در خلافت عباسیان چگونه بود؟

۵- فرضیه های پژوهش:

زنان در این دوره (قرون سوم و چهارم هجری قمری) علیرغم محدودیتهای اجتماعی و طبقاتی خود در زمینه های مختلف (اجتماعی، سیاسی، فرهنگی) نقش داشته اند.

۶- سؤالات فرعی پژوهش:

۱. پیشینه فرهنگ و تمدن اسلامی تا قرون سوم و چهارم در مقایسه با دیگر تمدنها با رویکرد

به نقش زنان در چه وضعیتی قرار داشت؟

۲. زنان نقش آفرین به لحاظ اجتماعی وابسته به چه طبقاتی بوده و برجسته های آنها چه

کسانی بوده اند؟

۳. فعالیت های فرهنگی و اجتماعی این دوره چه بود و زنان چگونه در آنها نقش آفرینی

داشته اند؟

۴. نقش سیاسی زنان در دوره مورد نظر چگونه بوده است؟

۷- اهداف پژوهش:

۱. شناسایی اوضاع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی دوره مورد پژوهش

۲. نشان دادن وضعیت زنان و نقش آنان در این دوره

۳. معرفی زنان برجسته و تأثیرگذار

۸- روش پژوهش:

توصیفی-تاریخی می باشد.

۹- روش گردآوری اطلاعات و داده ها:

روش کتابخانه ای با جمع آوری اطلاعات از طریق فیش برداری می باشد.

۱۰- سازمان دهی پژوهش:

این پژوهش در قالب یک مقدمه و چهار فصل و یک نتیجه گیری تنظیم شده است. مقدمه،

شامل طرح تفصیلی می باشد. در فصل اول، پیشینه فرهنگ و تمدن اسلامی تا این دوره با رویکرد به

نقش زنان بررسی می شود. که دوران باستان- جاهلیت- عصر پیامبر- بنی امیه و بنی عباس را در برمی

گیرد. در فصل دوم، طبقات اجتماعی زنان و زنان نقش آفرین در آنها مورد پژوهش قرار می گیرد.

فصل سوم، به فعالیتهای فرهنگی و اجتماعی زنان و نقش زنان در آنها اختصاص دارد. فصل پایانی نیز

فعالیت‌های سیاسی زنان در این دوره را پوشش می‌دهد. در پایان نیز نتیجه‌گیری و فهرست منابع ذکر می‌گردد.

تا ۲۰٪ امکان تغییر زیرفصل‌ها وجود دارد.

۱۱- بررسی منابع و مأخذ:

1- آثار تاریخی

۱۱-۱-۱ تاریخ الرسل والملوک

تألیف محمدبن جریر طبری و مشهور به تاریخ طبری است. این کتاب مهمترین و معروف ترین تاریخ عمومی است به زبان عربی که تألیف آن در سال ۳۰۲ ه.ق پایان یافته است. تاریخ طبری از معتبرترین مراجع تاریخ اسلام به شمار می‌آید در عین حال اشکالی که بر نوشته‌های طبری وارد است عدم برخورداری از روح نقادی و تعمق لازم در صحت و سقم مطالب جمع‌آوری شده می‌باشد. جلد ۳ در مورد شرکت زنان در فعالیت‌های مختلف عصر نبوی مطالب مفیدی ارائه می‌دهد. جلد ۱۳ راجع به ازدواج خلفای عباسی با ایرانیان و به خلافت رسیدن فرزندان آنها مانند مامون سخن می‌گوید بر خلاف دوره بنی‌امیه که اعراب حاضر به ازدواج با ایرانیان نبودند. از مباحث دیگر در جلد ۱۲ بازیهای زنان در داخل و خارج خانه در عصر عباسی مانند شطرنج و نرد و تیراندازی و سوارکاری می‌باشد.

تاریخ طبری دارای دو بخش عمده می‌باشد: ۱- بخش پیش از اسلام، که به مباحث خلقت، پیامبران، امت‌های پیشین، تاریخ و پادشاهان ایران و روم پرداخته است. ترتیب ذکر حوادث در این

بخش بر حسب ترتیب انبیاء و جایگاه تاریخی حوادث می باشد در این بخش راجع به تاریخ ایران نیز اخباری آورده است.

۲- بخش پس از اسلام، که به حوادث دوره اسلامی می پردازد و از سال اول هجرت به شیوه سالشماری آغاز و به وقایع سال ۳۰۲ه.ق ختم می شود. توجه عمده طبری در تاریخ، ذکر امور سیاسی است نه فرهنگ و تمدن.

۱۱-۱-۱۲ الاوراق

نوشته ابی بکر محمدبن یحیی صولی در سال ۲۴۳ه.ق متولد و در ۳۳۵ه.ق در شهر بصره در گذشت. صولی از وابستگان به دارالخلافه المکتفی و آموزگار و بعدها ندیم الراضی بود که پس از در گذشت الراضی (۳۲۹ه/۹۴۰م) به خدمت امیرالامراء بجکم درآمد. کتاب الاوراق حاوی اشعاری از خلفای عباسی می باشد. کتاب به سه قسمت تقسیم شده و هر قسمت جداگانه به صورت کتاب با عناوین زیر به چاپ رسیده است. این سه جزء عبارتند از:

۱. قسم اشعار اولاد الخلفاء و اخبارهم

۲. قسم اخبار الشعراء المحدثین

۳. اخبار الراضی بالله و المکتفی بالله یا تاریخ دولت عباسی از سال ۳۲۲ه.ق تا ۳۳۳ه.ق.

همین قسمت سوم مرتبط با موضوع پایان نامه می باشد. که مباحث آن شامل انتصاب ثمل قهرمانه برای رسیدگی به مظالم مردم در دوره مقتدر و دخالت زنان در امور سیاسی از جمله عزل و نصب وزراء در دوران عباسیان می باشد. از مهمترین زنانی که در امور مملکت دخالت داشتند، سیده مادر خلیفه المقتدر بالله عباسی می باشد که شرح کامل مباحث در فصل چهارم رساله بیان شده است.

۱۱-۱-۳ مروج الذهب

تألیف ابوالحسن علی بن حسین مسعودی (م ۳۴۵/۳۴۶ ه.ق)، مورخ و جغرافیدان بزرگ اسلامی

است. مسعودی از تبار عبدالله بن مسعود، صحابی رسول خدا و منسوب به اوست.

مروج الذهب به دو بخش قبل و بعد از اسلام تقسیم شده است. بخش نخست از خلقت جهان و توصیف زمین و ذکر سرزمین ها و دریاها و رودها و کوهها آغاز می شود و تاریخ انبیاء و اخبار ملتها را از یهود، مسیحی، هندی، ایرانی، یونانی، رومی و عرب بازگو می کند، بخش دوم از ولادت پیامبر اسلام آغاز شده و تاریخ بعثت و هجرت و خلفای سه گانه و امام علی(ع) و خلفای اموی و عباسی را تا سال ۳۳۶ ه.ق بیان می دارد. جلد ۲ درباره بیعت با کنیززادگان در اواخر حکومت اموی سخن می گوید. مانند یزیدبن ولید که نخستین فردی بود که مادرش کنیز بود و با عنوان خلیفه با او بیعت شد. در مورد ازدواج قطرالنندی دختر خمارویه با خلیفه المعتضد و مستحکم شدن امارتش به سبب این ازدواج مطالبی بیان می دارد. جلد ۵ وضعیت پوشش کنیزان و دخالت زبیده در طرز پوشش آنها مطالبی را بیان می دارد. از این مباحث در فصول اول و سوم و چهارم رساله استفاده نموده ایم.

کتاب دیگر مسعودی در رابطه با موضوع رساله، التنبیه و الاشراف می باشد که به دخالت زنان و عزل و نصب وزراء در دوران مقتدر می پردازد و ذکر می کند که در مدت خلافت مقتدر ۱۲ نفر به وزارت رسیدند و برخی مانند ابن فرات ۲ یا ۳ بار به این مقام دست یافتند. همچنین سپردن دیوان مظالم بر عهده زنانی از جمله ثمل قهرمانه از سوی مادر خلیفه مقتدر، از جمله مطالب این کتاب می باشد.

از دیگر آثار مهم مسعودی که در این رساله از آنها بهره جسته ایم می توان به کتاب اثبات

الوصیه اشاره نمود که در خصوص سپردن امام مهدی موعود(عج) به مادر بزرگشان، مسعودی می

نویسد: حضرت امام حسن عسگری به مادر خود سفارش کرد که فرزندش را به مکه ببرد تا از شر دشمنان محفوظ بماند و اسم اعظم و سلاح و مواریث را به او سپرد.

۱۱-۱-۴ الاغانی

اثر ابوالفرج اصفهانی، اگرچه مجموعه ای از اشعار شاعران این دوره می باشد، ولی در عین حال در قالب همین اشعار توضیح مناسبی از مراسم و اوضاع اجتماعی مردم در اختیار خواننده قرار می دهد و گاهی اوقات به مطالبی اشاره دارد که در سایر منابع به آن اشاره نشده است. کتاب الاغانی که حاصل زحمات پیگیر ۵۰ ساله مولف آن است، دایره المعارف موسیقی و فرهنگ و جامع ترین دیوان نظم و نثر و روایات عرب جاهلی و صدر اسلام است. در این کتاب کبیر، شرح احوال ۳۳۰ نغمه پرداز و غزل سرای و مجموعه الحان و اصوات عربی که بوسیله مغنیان ایرانی عرب زبان خوانده و ساخته شده، در ۲۴ مجلد فراهم آمده و بزرگترین مأخذ اخبار و اشعار و تاریخ عرب است. هر آواز با شرح احوال شاعر و خواننده و نوازنده و تفصیل لحن آن ثبت شده و وزن عروضی و مشکلات لغوی هر شعر و مناسبات تاریخی هر ترانه بیان گردیده و در ذیل هر ترانه حکایت جالبی ذکر شده است. طبقه بندی موضوعات الاغانی ترتیب فنی و تاریخی ندارد.

در این کتاب ۱۰۰ ترانه از بهترین ترانه های عربی که برای هارون الرشید و الواثق بالله عباسی انتخاب شده با شرح و تفصیل هر یک نقل شده و بعد سایر آوازهای مشهور که شعر یا آهنگ آن از خلفا و خانواده ایشان یا از مشاهیر شاعران و نوازندگان و خوانندگان بوده و در زمان مؤلف شهرت داشته، گرد آمده است.